

การเสริมสร้างพุทธจริยธรรมสำหรับนักการเมือง

THE ENHANCEMENT ON BUDDHIST ETHICS FOR POLITICIANS

¹ศุภกร ณ พิกุล และ ²พระครูวรารณวิฑูรย์

¹Supakorn Napikul and ²Phrakruworawanwithun

¹มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตพะเยา

¹Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University Phayao Campus, Thailand

¹Corresponding Author's Email: 6410105002@mcu.ac.th

Received: 2022-05-11

Revised: 2022-08-10

Accepted: 2022-08-30

บทคัดย่อ

ในการพัฒนาบ้านเมือง สิ่งสำคัญที่สุดคือการที่นักการเมืองมีจริยธรรม ซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยกลายเป็นสังคมแห่งวัตถุนิยม ผู้คนขาดหลักพุทธจริยธรรมจิตใจต่างคนต่างมุ่งแต่จะแสวงหาประโยชน์โดยมิได้คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรม การขาดจริยธรรมทางการเมืองนับเป็นปัญหาหลักประการหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวาย ซึ่งผู้นำทางการเมืองถือเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวไปสู่ความเจริญทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข หากผู้นำทางการเมืองขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองก็มักจะก่อให้เกิดปัญหาในรูปแบบต่างๆ ในสังคม

หลักพุทธจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองได้เป็นอย่างดีเนื่องจากเป็นหลักธรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับหลักการบริหารบ้านเมืองที่จะช่วยเสริมสร้างให้ผู้บริหาร นักการเมือง รวมไปถึงผู้คนไม่ว่าจะอยู่ในสาขาอาชีพใด มีธรรมะในใจ ในบทความนี้ผู้เขียนจึงขอเสนอประเด็นสำคัญคือ ความหมายของพุทธจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมือง บทบาทและความสำคัญของศาสนาที่มีต่อสังคม หลักพุทธจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมือง ได้แก่ พรหมวิหารธรรม 4 อิทธิบาท 4 และหลักสุจริต 3 และการเสริมสร้างพุทธจริยธรรมสำหรับนักการเมือง

คำสำคัญ: พุทธจริยธรรม; พรหมวิหารธรรม 4; อิทธิบาท 4; หลักสุจริต 3; นักการเมือง

Abstract

The most crucial factor in the prosperity of the nation is that the politicians uphold moral principles, as Thai society has moved toward materialism in recent years. Buddhist ethics are absent among people, who are just concerned with exploitation without regard for morals or ethics. One of the key issues that contributes to social unrest is a lack of political ethics, and political leaders are crucial to the advancement of the nation and the

ability of its citizens to live in peace. Political leaders often cause issues in society in a variety of ways if they lack political morals and ethics. Buddhist Ethics for Political Leaders is one strategy that can be used to effectively resolve ethical issues for political leaders because it is connected to the principles of governance that will support executives, politicians, and people in general, regardless of their profession, by strengthening them with a concentrate on the Dharma.

The author of this article would like to demonstrate the significance of Buddhist ethics for political leaders as well as the place and value of religion in society. The strengthening of Buddhist ethics for politicians, specifically the four sublime states of mind (Brahmawihan Dharma), the paths of accomplishment (Itthibaht), and the three good conduct principles (Sujjarita).

Keywords: Buddhist ethics; Four Sublime States of Mind; Iddhipada 4; The good conduct principles; Politicians.

บทนำ

ในปัจจุบัน จริยธรรมทางการเมืองนับเป็นปัญหาหลักประการหนึ่งซึ่งถือได้ว่ามีความสำคัญต่อการพัฒนาการเมืองไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองไทยในปัจจุบันส่งผลให้นักธุรกิจสามารถเข้าสู่การแสวงหาตำแหน่งผู้นำทางการเมืองมากขึ้นและนำไปสู่การเกิดสภาพปัญหาในลักษณะการอาศัยตำแหน่งหน้าที่ทางการเมืองเพื่อทางธุรกิจของครอบครัวและวงศ์ตระกูลเนื่องจากการบริหารประเทศนั้นต้องยึดหลักผลประโยชน์สาธารณะมากกว่าผลประโยชน์ส่วนบุคคล เพราะฉะนั้นหากผู้นำทางการเมืองขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองแล้วก็จะก่อปัญหาผลประโยชน์ทับซ้อนในรูปแบบต่างๆ อาทิเช่น การมิได้รับความเป็นธรรมของกลุ่มธุรกิจที่ไม่ได้อยู่ฝ่ายเดียวกับรัฐบาล การกำหนดนโยบายต่างๆ อาจเอื้อต่อกลุ่มทุนรัฐบาลด้วยกัน และทำให้การออกนโยบายต่างๆ ได้ประโยชน์กับคนเพียงบางกลุ่ม ซึ่งประเทศไทยมีการกำหนดยุทธศาสตร์ชาติว่าด้วยการป้องกันและปราบปรามการทุจริต โดยฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นฉบับที่ 3 เริ่มใช้ในปี พ.ศ.2560 จนถึงปี พ.ศ.2564 โดยมีเป้าหมายให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีมาตรฐานทางคุณธรรมจริยธรรม ภายใต้วิสัยทัศน์ที่ว่า “ประเทศไทยใสสะอาดทั้งชาติต้านทุจริต” (Office of the National Anti-Corruption Commission, 2017) โดยได้รับความร่วมมือจากฝ่ายการเมือง หน่วยงานของรัฐตลอดจนประชาชน ในการร่วมกันไม่เพิกเฉยต่อการทุจริตทุกรูปแบบเพื่อส่งเสริมให้ประเทศไทยมีศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิในด้านความโปร่งใสและสามารถทัดเทียมกับนานาประเทศได้ ในการที่จะทำได้แบบนี้้นั้น ผู้บริหารทุกองค์กร รวมไปถึงภาครัฐต้องมีการบริหารโดยยึดหลักธรรมาภิบาล โดยผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ทุกคนต้องมีพฤติกรรมที่ไม่ส่อไปในทางทุจริต และที่สำคัญประชาชนทุกคนรวมถึงผู้บริหารและเจ้าหน้าที่ต้องมีคุณธรรมจริยธรรม

โดยเฉพาะตำแหน่งผู้บริหารที่เป็นตำแหน่งแห่งการกำหนดทิศทางการบริหารต่างๆ ให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้อง หากผู้บริหารไม่มีคุณธรรมจริยธรรมก็จะเกิดผลเสียต่อองค์กรและประเทศชาติได้ในอนาคต

ในการพัฒนาบ้านเมืองนั้น สิ่งสำคัญที่สุดคือการที่นักการเมืองมีจริยธรรมเนื่องจากการมีจริยธรรมที่ดีของผู้จะเป็นการนำมาซึ่งบุคลากรที่มีคุณภาพ ศักยภาพ คุณธรรม และจริยธรรมเข้าสู่หน่วยงาน ส่งผลให้องค์กรเกิดการเติบโตและพัฒนาได้อย่างมีคุณภาพ และยังเป็นการเสริมสร้างภาวะผู้นำทางการเมืองที่ดีให้มากขึ้น นอกจากนี้ ยังเป็นการสร้างระบบการคัดสรรดำรงตำแหน่งทางการเมืองและการบริหารราชการแผ่นดินให้เป็นไปอย่างชอบธรรม โดยในองค์กรหนึ่งๆ ไม่ว่าจะเป็นองค์กรของภาครัฐหรือเอกชน บุคคลสำคัญที่จะทำให้เกิดกลไกในระบบการบริหารงานขององค์กรใดๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งมาก็คือผู้นำ ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดการ การริเริ่ม การวางแผนการบริการ การกำกับดูแลและดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่างๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กรผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหารและการบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำที่มีคุณธรรมจริยธรรม (Phirapolphipat, 1997) โดยคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักบริหารและนักการเมือง คือ การใช้หลักธรรมาภิบาลในการบริหารราชการทุกระดับ ตั้งแต่ระดับปฏิบัติการ และผู้บริหารระดับต้น ระดับกลาง หรือระดับสูง ให้ได้ผลดีมีประสิทธิภาพสูง โดยการปกครองและบริหารที่ดี การปกครองและบริหารที่ดี ตามหลักธรรมาภิบาลนั้น ผู้บริหารราชการต้องมี “ประมุขศิลป์” คือ คุณลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี (Good Leadership) อันเป็นคุณสมบัติที่ดี ที่สำคัญ ของหัวหน้าฝ่ายบริหาร ลงมาถึงหัวหน้างานทุกระดับให้สามารถปกครอง และบริหารองค์กรที่ตนรับผิดชอบ ให้ดำเนินไปถึงความสำเร็จอย่างได้ผลดี มีประสิทธิภาพสูง และให้ถึงความเจริญ รุ่งเรือง และสันติสุขอย่างมั่นคง

จากข้อมูลข้างต้น จะเห็นได้ว่าคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักการเมืองเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องอยู่คู่กัน ผู้เขียนจึงได้รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับคุณธรรมและจริยธรรมสำหรับนักบริหารเพื่อนำเสนอหลักธรรมที่จะเป็นประโยชน์ให้กับผู้สนใจและเป็นแนวทางในการปฏิบัติสำหรับนักการเมืองต่อไป

เนื้อเรื่อง

1.นักการเมือง

ความหมายของนักการเมือง

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ให้นิยามและความหมายนักการเมืองไว้ว่า นักการเมือง หมายถึง ผู้ฝึกฝนทางการเมืองผู้ที่ทำหน้าที่ทางการเมือง (Phra Brahmagunabhorn(P.A. Payutto), 2013) นิยามดังกล่าวเน้นถึงบุคคลที่เข้ามารับตำแหน่งทางการเมืองเพื่อทำหน้าที่แทนบุคคลอื่น ซึ่งเรียกว่าผู้ให้การสนับสนุน และให้โอกาสเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองตามแผนนโยบายทางการเมืองเพื่อทำหน้าที่รับใช้ประเทศชาติและประชาชนส่วนรวม เพื่อให้เป็นไปตามระบอบการเมืองการปกครองนั้นๆ เช่น ประเทศไทยมีการปกครองประเทศตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการเลือกผู้แทนโดยใช้สิทธิเลือกบุคคลที่ตนมีความเชื่อถือว่าเป็นคนดีมีคุณธรรม มีศีลธรรม และมีจริยธรรม

สำหรับทำหน้าที่ทางการเมืองแทนประชาชนเรียกว่า นักการเมือง หรือผู้ที่ทำหน้าที่ทางการเมือง อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีรัฐศาสตร์ มองการเมืองหรือวิเคราะห์การเมือง (Approach to Political Analysis) ต่างออกไป แต่สาระสำคัญเป็นไปในทำนองเดียวกันคือเป็นการใช้อำนาจแบบสองทางระหว่างฝ่ายที่เป็นผู้ปกครอง (Rulers) และฝ่ายผู้ถูกปกครอง (Ruled) คำจำกัดความของนักการเมืองที่ชัดเจนและรัดกุมมากที่สุดควรพิจารณาจากทัศนะของนักรัฐศาสตร์ เช่น Chaianan Samutwanit (1998) มองว่า นักการเมืองหมายถึงกลุ่มคนที่เข้ามาวางรูปแบบของรัฐและการจัดระเบียบความสัมพันธ์ภายในรัฐระหว่างผู้ปกครองและ ผู้ถูกปกครอง โดยเมื่อสังคมมนุษย์ยังมีความจำเป็นที่จะต้องมียุติธรรม เราจึงต้องแบ่งออกเป็นสองพวกใหญ่ๆ คือ ผู้ที่ทำหน้าที่บังคับ (นักการเมือง/นักปกครอง) กับผู้ถูกบังคับ (ประชาชน) เสมอ

Narong Sinsawat (2002) ให้คำนิยามนักการเมืองที่ครอบคลุมและช่วยให้เห็นภาพความเกี่ยวพันของการเมืองกับคนในสังคมว่า การเมืองเป็นการต่อสู้ช่วงชิง การรักษาไว้และการใช้อำนาจทางการเมือง โดยที่อำนาจทางการเมืองหมายถึงอำนาจในการที่จะวางนโยบายในการบริหารประเทศหรือสังคม นักรัฐศาสตร์บางท่านมองว่า แท้จริงนั้น การเมืองเป็นเรื่องของการต่อสู้แย่งชิงของกลุ่มผลประโยชน์ (Interest Group) ที่ดำเนินกิจกรรมทางการเมืองที่แย่งกันเข้าสู่อำนาจบริหารประเทศ หรืออย่างน้อยที่สุดก็ให้ผลผลิตจากระบบการเมือง (Political Outputs) นิยามความหมายการเมืองและนักการเมืองแล้ว แบ่งได้เป็น 6 กลุ่มดังนี้

กลุ่มที่ 1 การเมืองเป็นเรื่องของอำนาจ โดยเป็นการต่อสู้กันเพื่อให้ได้มาซึ่งอำนาจและอิทธิพลในการบริหารกิจการบ้านเมือง

กลุ่มที่ 2 การเมืองเป็นเรื่องของการจัดสรรทรัพยากรของรัฐหรือสิ่งที่มีคุณค่าทางสังคมและเป็นเรื่องของการแข่งขันกันเพื่อกำหนดหลักเกณฑ์ในการแบ่งปันคุณค่าที่ให้ประโยชน์แก่ฝ่ายตนมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทำให้การเมืองแบ่งออกเป็น 2 ระดับ คือ 1) ระดับแรก การเมืองอยู่ภายใต้การแข่งขันขัดแย้งของฝ่ายต่าง ๆ เพื่ออำนาจทางการเมืองที่ทุกฝ่ายยอมรับ โดยรัฐเป็นเพียงรัฐบาล ที่ทำหน้าที่เพียงเอื้ออำนวยความสะดวกในการแข่งขันกันของกลุ่มหลากหลายเท่านั้น และ 2) ระดับที่สอง คือทัศนะของฮาโรลด์ ลาสเวลล์ (Harold D. Lasswell) ที่กล่าวว่าการเมืองเป็นเรื่องของการศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลและผู้มีอิทธิพล และเกี่ยวข้องกับว่าใคร ทำอะไร เมื่อไร และอย่างไร

กลุ่มที่ 3 การเมืองเป็นเรื่องของความขัดแย้ง เนื่องจากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด ขณะที่ผู้คนซึ่งต้องการใช้ทรัพยากรนั้นมีอยู่มากและความต้องการใช้ไม่มีขีดจำกัด การเมืองจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการที่คนในสังคมไม่อาจตกลงกันได้หรือเกิดมีความขัดแย้งขึ้น

กลุ่มที่ 4 การเมืองเป็นเรื่องของการประนีประนอมผลประโยชน์ เพื่อหลีกเลี่ยงมิให้เกิดความขัดแย้งจากการดำเนินงานทางการเมืองที่ไม่มีทางออก

กลุ่มที่ 5 การเมืองเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับรัฐและการบริหารประเทศ กล่าวคือเป็นงานที่เกี่ยวกับรัฐ การบริหารประเทศในส่วนที่เกี่ยวกับนโยบาย และการอำนวยความสะดวกการบริหารราชการแผ่นดินซึ่งเป็นการควบคุมให้มีการดำเนินงานตามนโยบาย

กลุ่มที่ 6 การเมืองเป็นเรื่องของการกำหนดนโยบายของรัฐ กล่าวคือการเมืองเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการกำหนดนโยบายหน่วยงาน และเครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการกำหนดนโยบาย โดยนัยหนึ่ง การเมืองก็คือกระบวนการกำหนดนโยบายของรัฐเอง

นักการเมืองท้องถิ่น

การเมืองท้องถิ่นไทยในส่วนของผู้บริหารองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในวัฒนธรรมการเมืองแบบนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากกลุ่ม องค์กรชุมชน และประชาชนทั่วไป และสนับสนุน (เป็นฐานเสียง) ให้มาทำหน้าที่เป็นผู้บริหารท้องถิ่น เป็นคนในท้องถิ่น ไม่มีความสัมพันธ์กับพรรคการเมืองหรือกลุ่มการเมืองภายนอกและไม่ใช่คนของทางการ (ผู้ว่าฯ หรือ นายอำเภอหนุนหลัง) อย่างชัดเจน ผู้บริหารท้องถิ่นในวัฒนธรรมแบบนี้เป็น “นักประสานงาน” มากกว่าเป็นผู้หน้าที่เข้มแข็งเด็ดขาดส่วนใหญ่มีแบบแผนบริหารแบบเน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่ม องค์กรชุมชน รับฟังความคิดเห็นผ่านเวทีชุมชน และการปรึกษาหารือระหว่างกลุ่ม/องค์กรชุมชน และบางครั้งก็เชิญหน่วยงานของรัฐในพื้นที่มาร่วมปรึกษาหารือ และตัดสินใจร่วมกัน ใช้หลักการตัดสินใจแบบ “เห็นพ้องต้องกัน” ให้ข้อมูล และรับฟังความเห็นของกันและกัน (ด้วยความอดทน) มากกว่าการใช้เกณฑ์เสียงข้างมาก นโยบายและแผนงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นส่วนใหญ่ริเริ่มมาจากความคิดและความต้องการของกลุ่ม องค์กรชุมชนจะมีเพียงบางกรณีเท่านั้นที่มาจากวิสัยทัศน์หรือความคิดความต้องการของผู้บริหารท้องถิ่นโดยลำพัง (Suwanmala, 2017)

จะเห็นได้ว่า นักการเมืองเป็นตัวแทนของประชาชนทุกคนที่เข้ามาบริหารงานโดย กำหนดนโยบายการบริหารที่มาจากวิสัยทัศน์จากตัวบุคคลเองและจากความเห็นของประชาชน นอกจากนี้ นักการเมืองจะเป็นผู้รักษามลประโยชน์ของประเทศชาติและประชาชนไว้ โดยอาศัยอำนาจหน้าที่ที่มีอยู่รวมไปถึงการมีอิทธิพลต่อตัวบุคคลต่างๆ ยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นและสร้างข้อตกลงเพื่อรักษาความสงบและสร้างผลประโยชน์สูงสุด

2. พุทธจริยธรรม

ความหมายของพุทธจริยธรรม

จริยธรรม หมายถึง สิ่งที่พึงประพฤติปฏิบัติมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์ของสังคมเป็นหลักหรือกรอบที่ทุกคนกำหนดไว้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขเกิดความรักสามัคคีเกิดความอบอุ่นมั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต เช่น ศีลธรรม กฎหมาย ธรรมเนียม ซึ่งคำว่า จรรยาบรรณวิชาชีพ มีความหมายใกล้เคียงกับคำว่าจริยธรรม คือ เป็นแนวประพฤติปฏิบัติที่พึงประสงค์หรือเป็นข้อห้ามสำหรับพฤติกรรมที่ไม่พึงปฏิบัติแต่มีความแตกต่างในแง่ของบริบททั้งจริยธรรมและจรรยาบรรณวิชาชีพจะครอบคลุมถึงเรื่องความประพฤติปฏิบัติตนโดยทั่วไปไม่ว่าจะเป็นด้านศาสนาตามกฎหมายหรือด้านขนบธรรมเนียมประเพณีแต่จรรยาบรรณวิชาชีพจะมีข้อพึงปฏิบัติหรือข้อพึงละเว้นสำหรับผู้ประกอบวิชาชีพเฉพาะกล่าวคือเมื่อบุคคลประกอบวิชาชีพใดๆ ก็จะต้องดำรงตนอยู่ในมาตรฐานหรือจริยธรรมของวิชาชีพนั้นๆ (Office of the Civil Service Commission (OSCS), 2010)

Phra Methidhammapon (Prayun Dhammachitto) (2013) ได้กล่าวว่า จริยธรรม (Ethics) มาจากภาษากรีกว่า Ethos คือ Habit นั่นคือนิสัย ดังนั้น จริยธรรมจึงเป็นเรื่องของการฝึกนิสัย ตามทฤษฎีของ

ชาวกรีก กล่าวว่า คนเราเกิดมาเหมือนผ้าขาวแล้วมาฝึกกันโดยต้องทำบ่อยๆ ทำซ้ำๆ จนเป็นนิสัยแล้วจะกลายเป็นคุณธรรมเป็นการเริ่มจากภายนอกเข้าไปสู่ภายใน เป็นลักษณะนิสัยเป็นคุณสมบัติที่ดีในจิตใจ ฉะนั้น การทำดีต้องทำบ่อย ๆ จนเป็นนิสัย ซึ่งคำว่า จริยธรรม มีความหมายที่หลากหลาย มีนักคิด นักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม แตกต่างกันไปตามมุมมองของแต่ละท่าน ดังนี้

Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto) (2013) กล่าวว่า “จริยธรรม หมายถึง การนำความรู้ในความจริงหรือกฎธรรมชาติมาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตที่ติงามซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองหรือสังคมโดยมีศีลสมาธิ และปัญญาเป็นองค์ประกอบเพื่อพัฒนาตนเองให้มีภาวะของความเป็นผู้เห็นดี เห็นงาม เห็นชอบ อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของจริยธรรม จะเห็นว่า สารสำคัญของจริยธรรมต้องมีปัญญาเป็นตัวกำกับโดยมีปัญญาเกิดขึ้นได้ด้วยความรู้ ความคิด การไตร่ตรอง เหตุผล ประสบการณ์ และความเป็นจริง ฉะนั้นความหมายของจริยธรรมทางศาสนา คือ การใช้เหตุผลในการแก้ปัญหาและตัดสินใจเลือกหนทางที่ปฏิบัติได้อย่างเหมาะสมด้วยปัญญา”

Direk Kulsirisawat (1979) กล่าวว่า “จริยธรรมที่จะเป็นจุดยืนของคนไทย คือ จริยธรรมที่เก็บส่วนดีจากลัทธิต่าง ๆ ที่ใช้สามัญสำนึกและเหตุผลเท่านั้นแม้กระนั้นหาเพียงพอไม่จะต้องมีความดีงามของสังขธรรมเป็นสิ่งประกอบด้วยจริยธรรมจึงจะสมบูรณ์ แต่ปัจจุบันคนไทยตกเป็นทาสทางวัตถุ ปัญหาเศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง จริยธรรมจึงมีความขัดแย้งกัน ถูกลดความเข้าใจกันคนละทาง ดังนั้นทุกคนควรมีคุณธรรมเป็นหลักยึดมั่นประจำใจมองให้เห็นความสำคัญของศาสนาสร้างจุดยืนที่แน่นอนของจริยธรรมขึ้น”

นอกจากนี้ ยังมีนักคิดชาวตะวันตกหลายท่านได้ให้ความหมายเกี่ยวกับคำว่า จริยธรรม ดังนี้

ลอเรนซ์ โคลเบิร์ก (Kohlberg) ให้ความหมายของ “จริยธรรมว่า ความรู้สึกผิดชอบชั่วดีเป็นกฎเกณฑ์และมาตรฐานของความประพฤติปฏิบัติในสังคมซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้นจนกระทั่งมีจริยธรรมของตนเองโดยอาศัยเจตนาจากสังคมเป็นเครื่องตัดสินว่าการกระทำนั้นถูกหรือผิดจริยธรรมไม่ได้หมายถึงแต่เพียงการกระทำสิ่งที่สังคมเห็นว่าดีหรือถูกต้องเท่านั้นแต่รวมถึงสิ่งที่ทุกคนเลือกกระทำในการตัดสินความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้น”

ฌอง เพียเจต์ (Jean Piaget) นักจิตวิทยาผู้มีชื่อเสียงได้อธิบายความหมายของจริยธรรมไว้ว่า “หมายถึงองค์ประกอบของกฎเกณฑ์ที่บุคคลยอมรับว่าถูก ว่าดี ว่าควรเพื่อให้ได้รับการยอมรับจากสังคม”

โสเครตีส (Socrates) มีทรรศนะเกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรมว่า “คุณธรรมคือความรู้หรือพุดในมุมกลับว่า ความรู้คือคุณธรรม หรือความรู้คือความดี ความดีคือความรู้การแสวงหาความรู้เกี่ยวกับคุณธรรมจริยธรรม คือ การแสวงหาคุณธรรมเพราะคุณธรรมคือความรู้ที่แท้จริง มนุษย์ทำผิดเพราะความไม่รู้ไม่มีใครตั้งใจทำความผิดแต่ที่เขาทำผิดเพราะเขาไม่รู้ตามความเป็นจริงในสิ่งนั้น” (Kulsirisawat, 1979)

ดังนั้น จึงสามารถสรุปได้ว่า จริยธรรมเป็นสิ่งที่พึงประพฤติปฏิบัติมีพฤติกรรมที่ติงามต้องประสงค์ของสังคมเป็นหลักหรือกรอบที่ทุกคนกำหนดไว้เป็นแนวปฏิบัติสำหรับสังคมเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อย สบายงามเกิดความสงบร่มเย็นเป็นสุขเกิดความรักสามัคคีเกิดความอบอุ่นมั่นคงและปลอดภัยในการดำรงชีวิต และเป็นการศึกษาเรื่องความประพฤติหรือการกระทำของมนุษย์ว่าอะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ อะไรดี อะไร

ชั่ว ซึ่งมีรากฐานมาจากค่านิยมทางสังคมที่ทำให้มนุษย์เลือกปฏิบัติตนได้อย่างถูกต้องตามค่านิยมของสังคม รวมไปถึง ศาสนา ประเพณีและวัฒนธรรม

บทบาทและความสำคัญของศาสนาที่มีต่อสังคมและระบบต่าง ๆ ของสังคม

พระพุทธศาสนากับการเมืองไทย

นักการเมืองในมุมมองของผู้คนในปัจจุบัน ถูกมองว่าเป็นพวกเล่นพรรคเล่นพวก เป็นพวกกบฏโยย ผลประโยชน์ เป็นผู้มีอิทธิพล ส่งผลเสียต่อสังคมเนื่องจากบริหารไม่มีประสิทธิภาพ อันเนื่องมาจากการชูนโยบายชวนเชื่อต่างๆ ที่มากเกินไปจนความจำเป็นหรือทำไม่ได้จริงหรือใช้ไม่ได้ผล ก่อให้เกิดความขัดแย้งทางการเมืองที่เป็นปัญหาสังคม โดยมีสาเหตุมาจากผลประโยชน์ขัดกัน ความคิดไม่ตรงกัน การขาดอุดมคติทางการเมืองที่แน่นอน ในการแก้ปัญหาที่กล่าวมาข้างต้นสามารถทำได้โดยการยึดตามทศนะของพระพุทธศาสนา พระสุตตันตปิฎกได้กล่าวถึงอริยปไตย ไว้ 3 แบบ คือ อตตาริยปไตย โลกาธิปไตย และธรรมาธิปไตย โดยประการหลังธรรมาธิปไตยปกครองโดยเน้นธรรมะในผู้นำ กล่าวคือ ผู้นำต้องมีธรรมะ ประชาชนมีธรรมะ เน้นเสรีภาพโดยเป็นศาสนาแรกที่ส่งเสริมสิทธิมนุษยชน สอนให้รู้จักพอดีในการปฏิบัติตน แก้ไขปัญหาต่างๆ ด้วยปัญญาและหลักธรรม โดยผู้เป็นนักปกครอง นักการเมือง นักบริหาร ต้องยึดธรรมเป็นใหญ่ คือถือหลักการ กฎกติกา กฎหมาย ยึดถือความจริง ความถูกต้อง โดยเมื่อถือธรรมเป็นใหญ่ ก็เห็นแก่ธรรม ไม่เอินเอียงไปข้างไหน และมีความชัดเจนในการทำงาน ซึ่งพระพุทธศาสนาจะเป็นรากฐานสำคัญต่อการเมืองการปกครองที่จะทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข โดยใช้หลักพุทธจริยธรรม มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติทั้งผู้ปกครองรัฐและประชาชนในรัฐ

บทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับการปกครองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สามารถแบ่งบทบาทออกได้ดังนี้ คือ 1) บทบาทตามประเพณีที่เคยสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน คือ บทบาทที่พระสงฆ์เป็นที่ปรึกษาของผู้ปกครอง เสนอแนะหลักการบริหาร บทบาทการตอบสนองด้านพิธีกรรมทางศาสนา รวมไปถึงการที่พระสงฆ์เข้าไปแทรกแซงไกล่เกลี่ยข้อพิพาทของเหล่าผู้นำทางการเมือง และพระสงฆ์ยังมีบทบาทในด้านการเป็นที่พึ่งทางใจให้แก่นักการเมืองรวมถึงประชาชนพลเมืองในรัฐ และ 2) บทบาทในฐานะที่พระสงฆ์เป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยที่ผ่านมา พระสงฆ์ได้มีการแสดงออกในหลายเหตุการณ์ ได้แก่ พระสงฆ์ออกมาเรียกร้องให้รัฐบาลอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนา บทบาทในการสนับสนุนนักการเมือง รวมไปถึงการออกมาเรียกร้องให้พระสงฆ์ได้มีบทบาทในการลงคะแนนเสียงเลือกตั้ง

จากบทบาทของพระพุทธศาสนากับการเมืองที่กล่าวมาข้างต้น พระสงฆ์สามารถมีบทบาทในการทำให้ประชาชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่ง Phra Methidhammapon (Prayun Dhammachitto) (1998) ระบุว่าพระสงฆ์มีหน้าที่ในการทำให้การเมืองประกอบไปด้วยธรรมะเพื่อเป็นประโยชน์ร่วมกันของสังคม อันเป็นที่มาของการเผยแผ่หลักพุทธจริยธรรมในด้านต่างๆ หลากหลายอาชีพ รวมไปถึงนักการเมือง

3. พุทธจริยธรรมสำหรับนักการเมือง

หลักธรรมที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับอาชีพนักการเมือง มีดังนี้

1) พรหมวิหารธรรม 4 หลักการครองคนสำหรับผู้นำทางการเมือง (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 1997)

พรหมวิหารธรรม 4 ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติจึงชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจดและปฏิบัติตนต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยชอบเรียกว่า พรหมวิหารธรรม 4 ประการ คือ

1. เมตตา ความรัก คือ ปราบณาติ มีไมตรี ต้องการช่วยเหลือให้ทุกคนประสบประโยชน์และความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์และสัตว์ทั่วหน้า

2. กรุณา ความสงสาร คือ อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ ใฝ่ใจในการที่จะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของคนและสัตว์ทั้งปวง

3. มุทิตา ความยินดี คือ ความเบิกบานพลอยยินดีใน เมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิงประกอบด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบาน เมื่อเห็นเขาทำดีงามประสบความสำเร็จก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปก็พวยยินดีด้วยพร้อมที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุน

4. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง คือ มองตามเป็นจริงความเป็นจริงโดยวางจิตเรียบสม่ำเสมอมั่นคงเที่ยงตรงตาชั่ง มองเห็นการที่บุคคลจะได้รับผลดีชั่วสมควรแก่เหตุที่ตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยวางตนและประพฤติไปตามหลักการและเหตุผลและความเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยความรักและซึ่งพิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้วอันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบพร้อมที่จะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดูในเมื่อมีกิจที่ควรทำเพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่ความรับผิดชอบของตน

2) อิทธิบาท 4 หลักการครองงานสำหรับผู้นำทางการเมือง

อิทธิบาท 4 ประการนี้จัดเป็นหลักธรรมคุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมายหลักแห่งความสำเร็จโดยปฏิบัติตามหลักธรรมที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งการบริหารจัดการหน่วยงาน สถาบัน องค์กร สังคม ชุมชน แผ่นดิน ประเทศชาติ เรียกว่า อิทธิบาท 4 คือ

1. ฉันทะ มีใจรัก คือ ความพอใจใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอมีความต้องการที่จะทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจการงานภาระหน้าที่ที่ทำการและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไปมิใช่สักว่าทำให้เสร็จๆหรือเพียงเพราะอยากได้รางวัลหรือผลกำไร

2. วิริยะ พากเพียร คือ ความพากเพียรขยันหมั่นประกอบที่จะทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทนเอาธุระไม่ทอดทิ้งไม่ท้อแท้พร้อมที่จะก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะประสบผลสำเร็จ

3. จิตตะ เอาจิตฝึกใฝ่ คือ ความคิดมุ่งไปสู่จุดหมายตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆเสมอๆปฏิบัติภารกิจหน้าที่การงานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งนั้น

4. วิมังสา ใช้ปัญญาสอบสวน คือ ความไตร่ตรองหรือทดลองมันใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อมูลไม่ให้หย่อนไม่ให้เกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้นด้วยรู้จักทดลองมี

การวางแผนวัดผลคิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงพัฒนาส่งเสริมเพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป (Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto), 2013)

3) หลักสุจริต 3

Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto) (2013) ให้ความหมายสุจริต หมายถึง ความประพฤติดี, ประพฤติชอบ คือ 1) กายสุจริต ความประพฤติชอบด้วยกาย มี 3 คือ งดเว้นและประพฤติตรงข้าม กับ ปาณาติบาต อทินนาทาน และกาเมสุมิฉฉาจาร 2) วาสุจริต ความประพฤติชอบด้วยวาจา มี 4 คือ งดเว้น และประพฤติตรงข้ามกับ มุสาวาท ปิสุนวาทา ผรุสวาทา และ สัมผัสปลลาปะ และ 3) มโนสุจริต ความประพฤติ ชอบด้วยใจ มี 3 คือ อนภิชชา อพยาบาท และ สัมมาทิฐิ

ลักษณะของการกระทำทั้ง 3 ข้างต้นนี้รวมเรียกว่าสุจริตกรรม แบ่งออกเป็น 3 ประการ ได้แก่ 1) กายสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางกาย มี 3 อย่าง ได้แก่ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักขโมย และ เว้นจากการประพฤติดินในกาม 2) วาสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางวาจา มี 4 ได้แก่ ไม่พูดเท็จ ไม่พูด ส่อเสียดไม่พูดคำหยาบ และไม่พูดเพ้อเจ้อ และ 3) มโนสุจริต ได้แก่ การประพฤติชอบทางใจ มี 3 อย่าง ได้แก่ อนภิชชา ไม่เพ่งอยากได้ของผู้อื่น อพยาบาท ไม่มีจิตประทุษร้ายใครและสัมมาทิฐิ มีความเห็นชอบ

การที่นักการเมืองรับรู้ถึงการใช้หลักสุจริต 3 สำหรับนักการเมืองท้องถิ่นนั้น คือ การประยุกต์หลักคำ สอนเพื่อให้สอดคล้องกับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมนั้น ต้องเน้นไปที่ตัวปัจเจกบุคคล เพราะมนุษย์มีศักยภาพ ติดตัวมาด้วยกันทุกคน โดยมีจุดหมาย คือ สุขภาพ อารมณ์ ความดีงามของชีวิต เพื่อพัฒนาตนเอง โดยมี หลักการให้เกิดความไม่ผิดเพี้ยนต่อความยากลำบากเพื่อให้ประสบผลสำเร็จ โดยการกระทำที่สอดคล้องตามคำ สอน ทางกาย 3 ประการ ได้แก่ 1) ไม่ทำร้ายผู้อื่น แต่จะช่วยเหลือเกื้อกูลเขา เพราะทุกคนต่างรักชีวิตของ ตนเองทั้งสิ้น เราจึงควรเห็นใจกัน ด้วยการไม่รังแก ไม่เบียดเบียนกัน กระทำด้วยความปรารถนาดีมีเมตตา และ ช่วยเหลือ เป็นกรุณา เป็นการกระทำที่ถูกต้อง ตามหลักการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเสริมสร้างพุทธจริยธรรมสำหรับนักการเมือง

Pantumanawin (1981) กล่าวว่า ในการเสริมสร้างพุทธจริยธรรม สิ่งที่ทำให้เกิดการเข้าถึงการเรียนรู้ เรื่องจริยธรรมไม่ว่าบุคคลนั้นจะอยู่ในสถานะใด ตำแหน่งใด มีอยู่ 4 ประการ ดังนี้

1) การเลียนแบบ คือ การใช้จิตใต้สำนึกเลียนแบบพฤติกรรมของผู้คนในสิ่งแวดล้อมต่างๆ แล้วปรับใช้กับตนเอง โดยสามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสถานที่ ซึ่งการเลียนแบบนี้จะเกิดขึ้นในวัยเด็กซึ่งเป็นวัยที่ กำลังเรียนรู้

2) การแนะนำสั่งสอน คือ การที่ผู้ใหญ่เป็นต้นแบบการเรียนรู้จริยธรรมให้เด็กโดยผู้ใหญ่จะให้ คำแนะนำสั่งสอนเด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ได้จิตสำนึกเช่นเดียวกับการ เลียนแบบ อย่างไรก็ตาม การแนะนำสั่งสอนก็เป็นการศึกษาทางอารมณ์และเจตคติของบุคคลอื่นทำให้ อารมณ์ของเด็กไม่ได้พัฒนาการมาโดยอิสระแต่ไปอิงอยู่กับกลุ่มที่เรียนรู้

3) การลอกแบบ ในการเลียนแบบเด็กจะรับเอาพฤติกรรมของผู้ใหญ่ ในขั้นการแนะนำสั่ง สอนเด็กจะรับเจตคติอารมณ์ของผู้ใหญ่และในขั้นการลอกแบบเด็กจะรับเอาบุคลิกภาพทางจริยธรรมของ

ผู้ใหญ่ไว้เป็นของตนเองโดยอาศัยความและความชื่นชมในตัวผู้ใหญ่คนนั้น เช่น การชื่นชมวีรบุรุษ เป็นต้น การลอกแบบจริยธรรมจึงอาจจะทำให้เด็กเกิดการลอกแบบจริยธรรมทั้งที่พึงประสงค์หรือไม่พึงประสงค์ได้ทั้งสองทาง

4) การสร้างจริยธรรมด้วยตัวเอง เด็กจะสร้างจริยธรรมด้วยตนเองโดยสร้างมาจากการปรับตนเองในสภาพธรรมชาติกับตนเองในสภาพที่มีจริยธรรมเข้าด้วยกันการปรับจริยธรรมนี้มักจะเกิดในวัยผู้ใหญ่ ซึ่งจะได้พบกลุ่มเพื่อนกลุ่มใหม่ ค่านิยมใหม่ที่เขาละทิ้งจริยธรรมและค่านิยมเก่าที่รับไว้เมื่อตอนเด็ก วัยผู้ใหญ่จึงเป็นวัยของการปรับปรุงจริยธรรมของมนุษย์

กล่าวโดยสรุปคือ จริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน เพราะเป็นเกราะป้องกันของมนุษย์ที่จะอยู่ร่วมกันกับผู้อื่นในสังคมเพื่อให้เกิดความสันติสุข มีแหล่งการเกิดจากการเลียนแบบ การแนะนำสั่งสอน การลอกแบบ การสร้างจริยธรรมด้วยตนเอง และความรู้สึกผิดชอบชั่วดีซึ่งเกิดขึ้นจากมโนธรรมที่อยู่ในความรู้สึกนึกคิด ดังนั้นแหล่งการเกิดของจริยธรรมจึงเป็นคุณภาพของสมองในการคิดและคุณภาพของจิตที่สามารถแยกแยะความถูกความผิดได้เป็นพื้นฐาน ซึ่งเรียกว่า มโนธรรม

สรุป

ผู้นำทางการเมืองถือเป็นสิ่งหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบ้านเมืองให้ก้าวไปสู่ความเจริญ ทำให้ผู้คนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข หากผู้นำทางการเมืองขาดซึ่งคุณธรรมและจริยธรรมทางการเมืองก็มักจะก่อให้เกิดปัญหาในรูปแบบต่างๆ ในสังคมซึ่งในปัจจุบันสังคมไทยกลายเป็นสังคมแห่งวัตถุนิยม ผู้คนขาดหลักพุทธจริยธรรมจิตใจต่างคนต่างมุ่งแต่จะแสวงหาประโยชน์โดยมิได้คำนึงถึงคุณธรรม จริยธรรม การขาดจริยธรรมทางการเมืองนับเป็นปัญหาหลักประการหนึ่งที่ทำให้สังคมเกิดความวุ่นวายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจและการเมืองไทยในปัจจุบัน ทั้งนี้เนื่องจากคุณธรรมและจริยธรรมถือว่าเป็นคุณสมบัติที่สำคัญของผู้นำที่ทำให้ผู้นำสามารถได้รับการยอมรับ ความเชื่อถือ ตลอดจนการนับถือจากบุคคลต่าง ๆ ทั้งในองค์กรและในสังคมทั่วไป ดังนั้นปัญหาการขาดคุณธรรมและจริยธรรมของผู้นำย่อมทำให้ผู้นำไม่เป็นที่ยอมรับต่อบุคคลทั่วไปในองค์กรและในสังคม หลักพุทธจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาจริยธรรมสำหรับผู้นำทางการเมืองได้เป็นอย่างดีเนื่องจากเป็นหลักธรรมสำหรับผู้นำทางการเมือง ได้แก่ พรหมวิหารธรรม 4 อิทธิบาท 4 และหลักสุจริต 3 ซึ่งผู้นำที่ดีจะต้องมีมโนธรรม คือ ฝึกคิดในสิ่งที่ถูกต้อง ฝึกใช้เหตุผลในการตัดสินใจ เลือกการกระทำ และฝึกปฏิบัติสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม คือ เกิดเป็นมโนธรรมขึ้นเป็นการพัฒนาทางจิตใจ ผู้นำที่ดีย่อมจึงจะนำพาผู้ตามให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ได้วางเอาไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลเพื่อให้การบริหารงานลุล่วงไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษา ผู้ศึกษามีข้อเสนอแนะเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ของหน่วยงานและองค์กรตลอดถึงการพัฒนาประสิทธิภาพส่วนบุคคล ตลอดจนการเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อยอดสำหรับผู้สนใจ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการศึกษา

ผู้บริหารองค์กรสามารถนำผลการศึกษาไปปรับใช้กับบุคคลในองค์กร เพื่อการพัฒนาองค์กร รวมไปถึงบุคลากรอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ข้อเสนอแนะในการศึกษาครั้งต่อไป

ผู้สนใจควรทำการศึกษาเกี่ยวกับผู้บริหารในหน่วยงานอื่นๆ ในการศึกษาครั้งต่อไป

References

- Kerdkaew, T. (2010). Buddhist Philosophy: World Perspective based on Reality. Bangkok: Commercial World Media.
- Kulsirisawat, D. (1979). Standing Point of Ethics in the Thai Society. In Office of Board of National Education, Office of Prime Minister. Report on the seminar on the Ethics in the present Thai society on 28-29 April, 2012, Bangkok: Department of Religious Affair. (in Thai).
- Office of the Civil Service Commission (OSCS). (2010). The Creation of Assessment Tools to Develop Morality, Ethics and Corporate Transparency. Bangkok: D.K. Printing World.
- Pantumanawin, D. (1981). Behavioral Science. Bangkok: Thai Wattana Panich.
- Phra Methidhammapon (Prayun Dhammachitto). (2013). Integrity for Executives. Bangkok: Buddhaddhamma Foundation.
- Phra Brahmagunabhorn (P.A. Payutto). (2013). Dictionary of Buddhism. Bangkok: SR Printing Mass Product.
- Phirapolphipat, M. (1997). Leader's Ethic. (Master's Thesis). Mahidol University. Bangkok.
- Samutwanit, Ch. (1998). Political Concept of Thailand. Bangkok: Chulalongkorn University Printery.
- Sinsawat, N. (2002). Political of Thailand. Bangkok: Ramkhamhang University Printing House.
- Suwanmala, J. (2017). Political Culture in Thailand. *King Prajadhipok's Institute Journal*. 5(3).

